

Rafał Matera¹

Zastosowanie indeksów demokracji i wolności w ocenie miejsca państwa w „wąskim korytarzu” Acemoglu i Robinsona. Studium przypadku Polski

Streszczenie

Celem artykułu jest przybliżenie teorii Daron Acemoglu i Jamesa Robinsona dotyczącej wąskiego korytarza – przestrzeni, w której znajdują się kraje z rządami gwarantującymi bezpieczeństwo i swobody obywatelskie oraz społeczeństwem potrafiącym kontrolować zbyt dużą siłę rządu. Odnoszę się też do pozostałych pojęć teoretycznych, którymi posługują się wspomniani autorzy: despotyczny, papierowy i poskromiony (spętany, okiełznany) Lewiatan oraz efekt Czerwonej Królowej. W artykule sprawdzam, czy osiem wybranych indeksów demokracji i wolności uwzględnia miary niezbędne do oceny jakości rządzenia, stanu instytucji i kapitału społecznego w poszczególnych krajach. W związku z tym, że Acemoglu i Robinson nie określili szczegółowych kryteriów, kiedy państwo wchodzi, a kiedy wypada z wąskiego korytarza, wykorzystano indeksy demokracji i wolności do zweryfikowania tego procesu oraz oceny jego filarów. Można tego dokonać na podstawie obserwacji tendencji w rankingach tworzonych przez wskazane instytucje. W artykule sprawdzę ponadto, jak zmieniła się pozycja Polski w rankingach demokracji i wolności po to, by ocenić, czy jej funkcjonowanie w wąskim korytarzu nie było zagrożone.

Słowa kluczowe: koncepcja Acemoglu i Robinsona; wąski korytarz; rodzaje Lewiatanów; efekt Czerwonej Królowej, indeksy demokracji i wolności, Polska w wąskim korytarzu

Uwagi wstępne i podstawy teoretyczne

Część teoretyczna przybliży znaczenie następujących terminów z teorii Daron Acemoglu i Jamesa A. Robinsona (dalej A&R): Lewiatan despotyczny, papierowy, poskromiony; wąski korytarz; efekt Czerwonej

¹ Dr hab. Rafał Matera, prof. UŁ, Katedra Historii Ekonomii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41, 90-214 Łódź, e-mail: rafal.matera@uni.lodz.pl, nr ORCID: 0000-0003-3683-0439.

Królowej. W pierwszej sekcji uwzględniono jednak nie tylko koncepcję A&R, ale też autorów z kręgu instytucjonalizmu i nowej ekonomii instytucjonalnej. Głównym celem artykułu jest ocena przydatności wybranych ośmiu indeksów demokracji i wolności do weryfikacji, czy dane państwo znajduje się w wąskim korytarzu i czy jest w nim ulokowane w miarę stabilnie. Sprawdzam ponadto, czy i w jaki sposób indeksy mierzą jakość rządzenia, stan instytucji i potencjał społeczny, które są podstawą założeń koncepcji wąskiego korytarza i efektu Czerwonej Królowej. Po ocenie przydatności poszczególnych indeksów przedstawiam ich wyniki dla Polski na ogół w okresie od momentu akcesji do UE do początku trzeciej dekady XXI w. Ma to pomóc w odpowiedzi na pytanie, czy Polska, według uwzględnionych w indeksach wskaźników, znajduje się w wąskim korytarzu, a jeśli tak, to czy stabilnie się w nim porusza. W artykule obok więc krytycznej analizy prac ekonomistów i politologów znalazło się miejsce na ocenę teorii A&R pod kątem możliwości jej wykorzystania w praktyce. Do tego potrzebny był dobór odpowiednich zestawów danych oferowanych przez wybrane rankingi, a na koniec prześledzenie zmian w dłuższym okresie w odniesieniu do konkretnego kraju.

A&R obok wielu przełomowych artykułów wydali m.in. dwa bestsellery, przetłumaczone na język polski: *Dlaczego narody przegrywają* (2014) oraz równie obszerny *Wąski korytarz. Państwa, społeczeństwa i losy wolności* (2022). W przeciwieństwie do tego, co zapowiadali (Acemoglu, Robinson 2019: 145–146), nie ma jednak aż tak wielu powiązań między starą i nową pracą, a koncepcje w *Wąskim korytarzu...* nie odnoszą się wprost do koncepcji z pierwszego dzieła. Zauważalna jest też różnica postrzegania przez autorów roli czynników kulturowych w rozwoju społeczno-gospodarczym (Dzionek-Kozłowska, Matera 2021: 657). Jest to szczególnie widoczne w wyjaśnieniu, w jaki sposób możliwe jest niekiedy funkcjonowanie społeczeństw bez scentralizowanej władzy i kontrolowanie przemocy poprzez tzw. klatkę norm (*cage of norms*). Wyjaśniając, jak niektóre ludy/społeczności stosują w praktyce sprawiedliwość, wspomniani autorzy wskazują na rolę instytucji nieformalnych, czyli norm społecznych, zwyczajów, tradycji, rytuałów oraz wzorców, które ewoluowały przez pokolenia. To te normy określają, co jest dobre, a co złe w oczach innych, jakie typy zachowań są aprobowane, a także kiedy jednostki i rodziny poddawane są ostracyzmowi. Normy odgrywają również istotną rolę w łączeniu ludzi i koordynowaniu ich działań, tak by mogli używać siły przeciwko innym społecznościom (Acemoglu, Robinson 2019: 19).

Powyższe podejście nawiązuje do starego instytucjonalizmu i wpisuje się w ramy nowej ekonomii instytucjonalnej. A&R w kilku pracach

(Acemoglu, Robinson 2006; 2009) odnoszą się wprost do popularnej definicji Douglassa Northa, powtarzając za nim, że „instytucje są regułami gry w społeczeństwie lub bardziej formalnie wymyślonymi przez człowieka ograniczeniami, które kształtują ludzkie interakcje” (North 1990: 3). W przyjaznych dla obywateli państwach muszą więc działać instytucje, które będą powstrzymywać interwencje rządów w gospodarce i polityce. Takie instytucje gwarantują dostarczanie podstawowych dóbr publicznych oraz są w stanie ograniczać działania rządu (North 2014: 89). A&R, podobnie jak North, przekonują, że powstanie takiego państwa i wykreowanie takich instytucji wymaga czasu. W kontekście opisu działania klatki norm i formowania się Lewiatana opierają się na przekazie Northa, że proces ten wymaga „rozwoju nieformalnych norm zachowania, które umocnią reguły formalne” (North 2014: 124–125).

A&R wyjaśniają działanie norm jako ograniczeń czy elementów redukujących niepewność życia społecznego i umożliwiających koordynację działań. Brak takiego ujęcia pojęć z nurtu instytucjonalnego jest główną różnicą między pierwszym a drugim dziełem A&R. Kiedy autorzy piszą o sile społeczeństwa, przekonują, że „opiera się ona na zdolności ludzi do rozwiązywania problemu «kolektywnego działania», aby angażować się w politykę, blokować zmiany, którym się sprzeciwiają i narzucać oczekiwania w odniesieniu do głównych decyzji społecznych i politycznych” (Acemoglu, Robinson 2019: 50). To kolektywne działanie należy traktować jako instytucję, zdefiniowaną już przez Commonsa w 1931 r. Stwierdził on wówczas, że jest ona: „zbiorowym działaniem kontrolującym, wyzwalamym i rozszerzającym indywidualne działania. Działania zbiorowe obejmują całą grupę zachowań – od niezorganizowanego zwyczaju do wielu zorganizowanych, istniejących «koncernów», takich jak: rodzina, korporacja, stowarzyszenie zawodowe, związek zawodowy, system rezerw, państwo. Zasadą wspólną dla nich wszystkich jest większa lub mniejsza kontrola, wyzwolenie i rozszerzenie indywidualnego działania przez działanie zbiorowe” (Commons 1931: 648). Teoria Commonsa o roli, jaką odgrywa działanie zbiorowe w kontrolowaniu działania indywidualnego, oraz Northowskie instytucje i ich koordynacja są podstawą koncepcji A&R.

Istnieje jeszcze jedna ważna cecha wspólna obu książek A&R. Autorzy przywiązują dużą wagę do małych, pozornie nieistotnych różnic, które pojawiają się w krytycznych momentach historii, co jest istotą koncepcji ścieżek zależności (David 1985; Puffert 2002; Dzionek-Kozłowska 2010). W *Wąskim korytarzu...* idą o krok dalej. Starają się bardziej szczegółowo wyjaśnić czynniki, które mają istotny wpływ na obrane ścieżki rozwoju. Podają przykłady takich wydarzeń

z różnych okresów historycznych, od średniowiecza (czarna śmierć) przez początki ery nowożytnej (podbój Ameryki przez Europejczyków) po historię współczesną (koniec zimnej wojny) (Acemoglu, Robinson 2019: 281–291).

Acemoglu i Robinson pytają, w jaki sposób niektórym społeczeństwom udało się dojść do stanu, w którym z jednej strony istnieje scentralizowana władza chroniąca przed „wojną wszystkich przeciw wszystkim”, a z drugiej strony władza ta jest trzymana w ryzach przez zwykłych obywateli (Acemoglu, Robinson 2019: 27). Punktem wyjścia jest tu koncepcja Thomasa Hobbesa, który pisał, że jedynym sposobem, aby uchronić ludność od napaści obcych, ale także wzajemnych krzywd, jest ustanowienie mocy nad tą ludnością. Taką moc można by przenieść „na jednego człowieka albo na jedno zgromadzenie ludzi, które by mogło większością głosów sprowadzić indywidualną wolę ich wszystkich do jednej woli. (...) Gdy to się stanie, wielość ludzi, zjednoczona w jedną osobę, nazywa się państwem, po łacinie *civitas*. I tak powstaje ten wielki Lewiatan” (Hobbes 1954: R. XVII). A&R pytają nie tylko, jak powstrzymać przed stanem: „bellum omnium contra omnes”, ale także jak utworzyć i następnie powstrzymywać Lewiatana, który posiada monopol na przemoc? Można to zrobić siłą albo poprzez rodzaj umowy społecznej, w ramach której wszyscy mieszkańcy się podporządkują. Według autorów *Wąskiego korytarza*... Hobbesowi było obojętne, którą drogę wybierzemy, byle ustanowić Lewiatana, bo tylko wtedy przemoc zostanie powstrzymana. A&R krytykują takie podejście, zwracając uwagę na dwie rzeczy. Po pierwsze, kontrola przemocy jest czasami możliwa nawet w społeczeństwach bezpaństwowych (w nieobecnym Lewiatanie), bo funkcjonują one w miarę bezpiecznie w „klatce norm”. Po drugie, ustanowienie scentralizowanej władzy nie zawsze prowadzi do stanu lepszego niż stan „wojny wszystkich przeciw wszystkim”, bo państwo ma monopol na przemoc, ale nie oznacza to automatycznie, że życie „zwykłych ludzi” będzie lepsze – kluczem jest poszanowanie swobód obywatelskich. Gdy te nie są respektowane, mamy do czynienia z despotycznym Lewiatanem (Acemoglu, Robinson 2019: 11–12).

Istnieją także opcje pośrednie. Do wspomnianego zestawu Lewiatanów należy dodać papierowego (Acemoglu, Robinson 2019: 367–368). Jest to przypadek, w którym rząd ma monopol na władzę, ma ludzi obsadzonych na wszystkich lub kluczowych stanowiskach, ale nie oferuje żadnych (lub niewiele) usług obywatelom. Jest to sytuacja, w której społeczeństwo nie może realnie kontrolować procesu funkcjonowania państwa (Acemoglu, Robinson 2016: 21).

W teorii A&R dwoma filarami wąskiego korytarza – stanu prosperity i osiągania wolności przez ludzi – jest z jednej strony państwo, które

chroni przed wojną, zamieszkami i chaosem, egzekwuje prawo i świadczy usługi publiczne, a z drugiej strony mobilizacja społeczna, którą należy rozumieć jako zaangażowanie społeczne w politykę, zwłaszcza grup spoza elit. Zaangażowanie przybiera zarówno formy zinstytucjonalizowane (takie jak wybory, organy ustawodawcze czy sądownicze), jak i niezinstytucjonalizowane (demonstracje, protesty, petycje i presja na elity poprzez aktywność stowarzyszeń, organizacji i mediów). Obie formy mają zdolność synergii i wzajemnie się wspierają (Acemoglu, Robinson 2019: 49–50). Kiedy państwo i elity są zbyt potężne, wówczas mamy do czynienia z nierównowagą i ujawnieniem się despotycznego Lewiatana. Kiedy państwo nie realizuje podstawowych zadań, mamy do czynienia z nieobecnym Lewiatanem. Kiedy państwo jest słabe, ogranicza się do podstawowych funkcji związanych z utrzymaniem bezpieczeństwa, ale nie dba o dobra publiczne, a społeczeństwo jest za słabe, aby je kontrolować, wówczas mamy do czynienia z papierowym Lewiatanem. Kiedy natomiast występuje równowaga obu filarów wąskiego korytarza, to ludność może sięgać po wolność i rozwój w poskromionym (spętanym, okiełznanym) Lewiatanie (*shackled Leviathan*).

Ważnym pojęciem w teorii A&R jest efekt Czerwonej Królowej, jednej z postaci z przygód Alicji w Krainie Czarów (dokładnie z książki Lewisa Carrolla *Po drugiej stronie lustra*). Jest to sytuacja, w której, aby utrzymać *status quo*, nie można stać w miejscu – trzeba biec ile sił w nogach, bo świat – całe otoczenie wokół nas też pędzi. Wszystko wokół nas się zmienia, więc trzeba dbać o to, aby utrzymać pożądany stan. O ten stan dbać musi i rząd, i społeczeństwo. Jeśli społeczeństwo nie angażuje się i nie biegnie wystarczająco szybko, by powstrzymać rosnącą władzę państwa, wówczas poskromiony Lewiatan może szybko zmienić się w despotycznego. Dlatego potrzebna jest zarówno społeczna mobilizacja, aby trzymać w ryzach Lewiatana, jak i państwo, które reaguje adekwatnie na zewnętrzne turbulencje, wewnętrzne niepokoje, tworzy nowe prawo oraz sankcjonuje lub modyfikuje klatki norm, w których część społeczeństwa wciąż się porusza. Efekt Czerwonej Królowej powoduje wiele wahań w równowadze sił między państwem a społeczeństwem, gdy raz jedna, raz druga strona wysuwa się na prowadzenie (Acemoglu, Robinson 2019: 42).

A&R przywołują fakty, łączą je tak, aby wyjaśniać, jak funkcjonują państwa czy systemy polityczne w różnych warunkach historycznych. Na podstawie bardzo ogólnych wskazówek w *Wąskim korytarzu...* wiemy, jakie cechy posiada każdy z Lewiatanów. Nie dostajemy jednak odpowiednich instrukcji ani narzędzi ilościowych, aby sprawdzić, kiedy dane państwo wpada(ło) lub wypada(ło) z wąskiego korytarza, czy kiedy

udawało mu się dokładnie poskromić Lewiatana. W kolejnej części sprawdzę, czy najbardziej popularne i dostępne w formule otwartego dostępu indeksy demokracji i wolności umożliwiają wyodrębnienie wskaźników pomocnych w identyfikacji rodzajów Lewiatanów, a następnie w lokalizacji państw(a) w wąskim korytarzu w różnych latach.

Ocena indeksów demokracji i wolności pod kątem filarów wąskiego korytarza

U progu trzeciej dekady XXI w. nie brakuje indeksów mierzących demokrację i wolność oraz rankingów państw klasyfikowanych do poszczególnych grup według wypełnianych kryteriów. W artykule zdecydowałem się sięgnąć po różnorodne pod względem metodologicznym i ideologicznym indeksy instytucji, które monitorują regularnie proces zarządzania państwem i stan demokracji w większości krajów świata. Należy zaznaczyć, że występują problemy z precyzyjnym określeniem pojęcia demokracji oraz z wyznaczeniem odpowiednich miar dla tego zjawiska (Coppedge i in. 2011). Część indeksów poszerza bowiem demokrację o kwestie równości, stabilności, sprawiedliwości, praworządności, praw człowieka (Lührmann, Tannenberga, Lindberga 2018). Dysponujemy ponadto bardzo zaawansowanymi miarami odpowiednio dobieranymi pod kątem metodologii (Giebler, Ruth, Tanneberg 2018). Dlatego uwzględniam aż osiem różnych indeksów, by uniknąć jednostronnej perspektywy (mniej lub bardziej liberalnej), co mogłoby wypaczyć wyniki badania (większość rankingów stawia jednak wyżej wskaźniki charakterystyczne dla społecznej gospodarki rynkowej).

Zacznijmy od Indeksu Demokracji (ID *Democracy Index*) publikowanego przez „The Economist” od 2006 r. Wskaźnik ten odzwierciedla średnią ważoną tworzoną na podstawie odpowiedzi na 60 pytań, z których każde ma po dwie lub trzy dopuszczalne odpowiedzi. Większość odpowiedzi stanowią oceny ekspertów, ale niektóre pochodzą wprost z badań opinii publicznej w poszczególnych krajach. Pytania w indeksie pogrupowane zostały w pięć kategorii: proces wyborczy i pluralizm; swobody obywatelskie; funkcjonowanie rządu; uczestnictwo w życiu politycznym oraz kultura polityczna. Ocena pierwszych trzech kategorii może być wykorzystywana do pomiaru działania państwa wewnątrz wąskiego korytarza, z kolei ostatnie dwie kategorie mogą służyć jako wskaźniki dla kontrolnej funkcji społecznej (w większym stopniu widać ją jednak tylko w kategorii politycznego uczestnictwa). Budowa indeksu opierającego się na sondażach (mimo dość precyzyjnych pytań o wol-

ność i sprawiedliwość wyborów; bezpieczeństwo głosujących; wpływ państw zewnętrznych na rządy czy zdolność urzędników państwowych do wdrażania polityki) budzi wątpliwości. Raport wyróżnia się jednak, gdy wskazuje na inne wskaźniki demokracji, zdefiniowane już np. przez Freedom House czy Economist Intelligence Unit. W ID większy nacisk kładzie się na opinię publiczną i postawy mierzone za pomocą sondaży, ale z drugiej strony, ekonomiczne standardy życia nie są traktowane jako jedno z kryteriów demokracji.

ID ostatecznie klasyfikuje kraje do czterech grup: pełne demokracje, ułomne demokracje, reżimy hybrydowe i reżimy autorytarne. Wydaje się, że znalezienie się w grupie pełnych demokracji może być potraktowane jako okiełznanie Lewiatana i w miarę równomierne poruszanie się w wąskim korytarzu. Zaklasyfikowanie kraju do ułomnych demokracji również oznacza funkcjonowanie kraju w wąskim korytarzu, ale nierównomiernie poruszającego się wewnątrz niego (kiedy siła państwa jest zbyt duża, a moc społeczna za słaba lub odwrotnie). Z kolei kraje znajdujące się w grupie reżimów hybrydowych i autorytarnych nie znalazłyby się w wąskim korytarzu zgodnie z koncepcją A&R.

Drugi z analizowanych indeksów – Legatum Prosperity – jest publikowany od 2007 r. przez Instytut Legatum. Ocenia on państwa pod kątem wspierania rozwoju ich mieszkańców, odzwierciedlając zarówno dobrobyt gospodarczy, jak i społeczny. W najnowszych indeksach bierze się pod uwagę blisko 300 wskaźników z ponad 80 baz źródłowych. Stworzonych jest dzięki temu 12 filarów „państwowego dobrostanu” zgrupowanych w trzy domeny: inkluzywne społeczeństwo, otwarta gospodarka i wzmacnianie pozycji obywateli. Indeks uwzględnia więc i dobre zarządzanie (przewidywalność prawa), i siłę społeczeństwa, czyli dwa filary wąskiego korytarza. Przy ocenie Lewiatana brane są pod uwagę takie kategorie jak: bezpieczeństwo, wolność osobista, zarządzanie państwem i kapitał społeczny. Jakość rządzenia ocenia się przez: istnienie formalnych i nieformalnych ograniczeń władzy wykonawczej; odpowiedzialność polityczną; rządy prawa; uczciwość i skuteczność rządu oraz jakość regulacji. Z kolei ocenianymi podkategoriami filaru kapitał społeczny są: relacje osobiste i rodzinne; sieci społeczne; zaufanie interpersonalne; zaufanie instytucjonalne oraz uczestnictwo obywatelskie i społeczne. Indeks Legatum bierze zatem pod uwagę bardzo dużo elementów stanowiących filary wąskiego korytarza.

Trzeci analizowany indeks – Niestabilności Państw (*Fragile State Index*) – publikowany jest od 2006 r. przez Fundację na rzecz Pokoju. Indeks jest pomocny zarówno dla decydentów politycznych, potencjalnych inwestorów, jak i dla opinii publicznej. Ocenia bowiem zewnętrzne

i wewnętrzne ryzyka polityczne oraz potencjalne konflikty. Fundacja gromadzi tysiące raportów i informacji z całego świata, szczegółowo opisując istniejące naciski społeczne, ekonomiczne i polityczne. Gros wskaźników pokazuje moc państwa w wąskim korytarzu (od legitymacji rządu przez stabilność gospodarczą po usługi publiczne). Są także kategorie, które mogą być wykorzystywane w przypadku pokazania siły społecznej: skargi zbiorowe (*group grievance*); mobilność mieszkańców; tzw. drenaż mózgów; zróżnicowanie elit czy presja demograficzna. Dzięki analizie poszczególnych kategorii w danych okresach możemy odnotowywać też przesunięcia wewnątrz wąskiego korytarza.

Kolejne dwa analizowane indeksy koncentrują się na ocenach/pomiarach wolności. Pokazują zależność między wolnością a zjawiskami społecznymi i ekonomicznymi. Indeks Wolności Człowieka, publikowany przez dwa instytuty: kanadyjski Fraser i amerykański Cato, uwzględnia kategorie ochrony i bezpieczeństwa prawnego, które są domeną siły państwa, z kolei miary wolności partii politycznych, stowarzyszeń, zgromadzeń czy mediów mogą być przydatne w monitorowaniu siły społecznej. Indeks Wolności Gospodarczej firmuje Fundacja Heritage. Celem rankingu jest ocena rządów prawa; jakości sektora publicznego; efektywności regulacyjnej i otwartości rynku. Oba indeksy są niekiedy krytykowane ze względu na ostrze neoliberalne oraz metodologię (Kesseljevic 2013), nie powinny być jednak odrzucane przy ocenie działań zarówno rządów, jak i społeczeństw w ramach wąskiego korytarza.

Z pozostałych indeksów, które można wykorzystać do pomiaru funkcjonowania państwa w wąskim korytarzu, warto przywołać ranking organizacji non-profit w ramach Światowego Projektu Sprawiedliwości na rzecz Rządów Prawa. Uwzględnia on 8 kategorii i 44 podkategorie. Większość z nich jest niezwykle cenna do oceny siły państwa. Badanie ograniczeń kompetencji rządu; transparentności jego działań; utrzymania bezpieczeństwa; stanowienia i egzekwowania prawa, pokazuje, do jakiego stopnia władze kontrolują społeczeństwo. Z kolei kategoria praw fundamentalnych mierzy m.in.: prawa do obrony; wyrażania opinii, swobody zgromadzeń; prawa pracownicze czy prawo do nieingerencji państwa w sferę prywatności. Te podkategorie są niezbędne do pomiaru siły społecznej (<https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-INDEX-21.pdf>).

Z kolei Instytut V-Dem (*Varieties of Democracy*) – afiliowany przy Uniwersytecie w Göteborgu – publikuje ranking państw najszybciej się demokratyzujących oraz najszybciej staczających się w autokrację. V-Dem stworzył u progu trzeciej dekady XXI w. jeden z największych zbiorów informacji na temat demokracji, obejmujący ponad 30 milionów

danych dla 202 krajów przy zaangażowaniu ponad 3700 naukowców i ekspertów. V-Dem mierzy setki różnych cech demokracji, co umożliwia nowe sposoby badania jej natury, przyczyn i skutków (https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf). Analizując najnowsze raporty, można wyłuskać wiele konkretnych danych weryfikujących filary wąskiego korytarza w ujęciu A&R. V-Dem w założeniu ma pokazywać procesy demokratyzacji i autokratyzacji. W przypadku awansów w rankingu demokratyzacji możemy zobaczyć proces wchodzenia lub utrzymywania się państw w wąskim korytarzu. W rankingach autokratyzacji widzimy z kolei procesy wychodzenia z wąskiego korytarza.

Ostatni z przywoływanych indeksów – Freedom House – jest również przydatny w badaniach nad pozycją kraju w wąskim korytarzu. Uwzględnione wskaźniki pokazują siłę państwa i efekty aktywności społeczeństwa, i to w dłuższym okresie. Freedom House, amerykańska pozarządowa organizacja non-profit, od lat 70. XX w. monitoruje stan i zmiany w demokracji, wolności i prawach człowieka w ponad 200 krajach i terytoriach na całym świecie. W raportach kraje zgrupowane są jako: „wolne”, „częściowo wolne” i „niewolne”. Jest oczywiste, że kraje znajdujące się w grupie wolnych lokują się w wąskim korytarzu, państwa niewolne są poza nim. W szerokiej grupie państw częściowo wolnych można dodatkowo obserwować zmiany w sile państwa i w sile społeczeństwa, analizując poszczególne przypadki krajów i badając, czy utrzymują się one w wąskim korytarzu dzięki osłabieniu autokratycznych działań państwa, czy może dzięki większemu zaangażowaniu w tworzenie fundamentów rządów prawa, czy raczej ze względu na większą aktywność inercyjnego dotąd społeczeństwa.

Z analizy przedstawionych indeksów najbardziej kompleksowe dane gromadzą indeksy: **Legatum**, **V-Dem** oraz **Freedom House**. Niewiele odstaje od nich **Democracy Index**. Fragile State i World Justice Project nie dysponują aż tak bardzo kompleksowymi danymi, ale są też użyteczne w ocenie Lewiatanów i wskazaniu pozycji państw w wąskim korytarzu. Nie powinno się też zapominać o indeksach wolności (Fraser/Cato i Heritage), pozyskując z nich wybrane szczegółowe dane.

Czy Polska mieści(ła) się wąskim korytarzu?

A&R pokazali, jak Polska znalazła się w wąskim korytarzu. Cofnęli się do opisu systemu komunistycznego, analizowali przyczyny jego upadku oraz wskazali na momenty zwrotne po zakończeniu zimnej wojny, które wpłynęły na to, że państwo wkroczyło w granice wąskiego korytarza. A&R

nie tylko przypomnieli fakty, ale też pokazali mechanizmy, które zadecydowały, że Polsce udało się ujarzmić Lewiatana, a Rosji (która pozostała despotią) i Tadżykistanowi (podawanemu jako przykład nieobecnego Lewiatana) już nie. W większości krajów zza „żelaznej kurtyny” demokratyzacja systemu politycznego (organizacja wolnych wyborów na różnych szczeblach, powołanie nowych rządów) poprzedzała spontaniczne zmiany gospodarcze i społeczne, a często zmiany te występowały równolegle. Brakowało jednak instytucji chroniących własność prywatną czy prawa poszczególnych jednostek. Nie było też odpowiedniego systemu obiegu informacji ekonomicznej. Nie istniały zasady działania takich instytucji, jak np. giełdy. Nie określano warunków konkurencji i nie było urzędów antymonopolowych. Waluta była niewymienialna, a przemysł nadmiernie rozbudowany kosztem sektora usług. Kraje byłego bloku komunistycznego odziedziczyły po ustroju kolektywistycznym głęboką nierównowagę rynkową, galopującą inflację, zdekapitalizowany majątek wytwórczy, niską efektywność gospodarowania, naruszoną równowagę ekologiczną oraz zsowietyzowanie społeczeństwa. Zwiększyła się też wyraźnie luka technologiczna i infrastrukturalna w stosunku do państw uprzemysłowionych oraz wzrosło zadłużenie zewnętrzne (Blanchard, Froot, Sachs 1994; Brada 1993; Henry 2014; Sachs 1993; Schweickert i in. 2013). W tych trudnych warunkach rozpoczął się bolesny proces transformacji ustrojowej, który Polska przeszła z sukcesem, lokując się, według A&R, w wąskim korytarzu.

Polska uniknęła losu despotycznego Lewiatana (w przeciwieństwie do Rosji czy Białorusi) i nie weszła na ścieżkę nieobecnego Lewiatana (tak jak np. Tadżykistan czy Ukraina w kilku momentach swojej historii). O szybkim ujarzmieniu Lewiatana i wejściu do wąskiego korytarza przesądziły w przypadku Polski ostatecznie **międzynarodowe zabezpieczenia instytucjonalne**. Polska była pod tym względem liderem w Europie Środkowo-Wschodniej. Jako symboliczny moment wejścia do wąskiego korytarza można wskazać choćby członkostwo w Radzie Europy (1991) czy też w NATO (1999), ale jeszcze bardziej adekwatny byłby początek negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską (1998 r.), a wręcz oczywista akcesja do struktur unijnych 1 maja 2004 r.

Przy okazji dochodzenia Polski do stanu ujarzmionego Lewiatana i trzymania się dobrego kursu w wąskim korytarzu można przywołać efekt Czerwonej Królowej. Jakość państwa, poprawa bezpieczeństwa (wewnętrznego i międzynarodowego), poszerzanie usług publicznych szły stopniowo w parze z odradzaniem się kapitału społecznego. Ujawniał się on nie tylko bezpośrednio na scenie politycznej, ale zwłaszcza w aktywności nowych instytucji zaufania publicznego oraz wielu organizacji pozarządowych.

W ciągu zaledwie wieku Polska doświadczyła działania trzech rodzajów Lewiatanów: papierowego (II RP), despotycznego (PRL) i poskromionego (III RP). Dzięki kilku epizodom demokratycznym w okresie międzywojennym oraz dzięki temu, że despotyczny Lewiatan w systemie komunistycznym nie był tak bardzo despotyczny jak w innych krajach, udało się Polsce uniknąć despotycznego, papierowego czy nieobecnego Lewiatana. Pierwsze demokratyczne rządy działały odpowiedzialnie, Polska uzyskała szybko gwarancje międzynarodowe, ale także społeczeństwo odpowiednio mobilizowało się w trudnym momencie transformacji.

Założenie, że Polska znalazła się w wąskim korytarzu pod wpływem procesu akcesji do UE, jest łatwe do udowodnienia. Czy członkostwo w UE jest z kolei gwarancją utrzymania się wewnątrz wąskiego korytarza? Czy mogą w nim następować dalsze przesunięcia w związku ze zbyt dużą siłą rządu lub za słabą kontrolą społeczną działań rządu? Jak można taki stan weryfikować? Można to zrobić poprzez wskazanie na konkretne wydarzenia (wyjście z organizacji międzynarodowej, zmiana konstytucji, nieprzestrzeganie wolnych wyborów w ocenie zewnętrznych instytucji) lub przez wskazanie na tendencje zmian w pomiarach obu tych wskaźników (siły rządu i siły społecznej). Przedstawione w poprzedniej części artykułu indeksy mogą pomagać w ocenie jakości filarów wąskiego korytarza. Sprawdzam, co mówią publikowane rankingi o Polsce, czy można z poszczególnych indeksów odczytać, czy zagrożona jest jej pozycja w wąskim korytarzu.

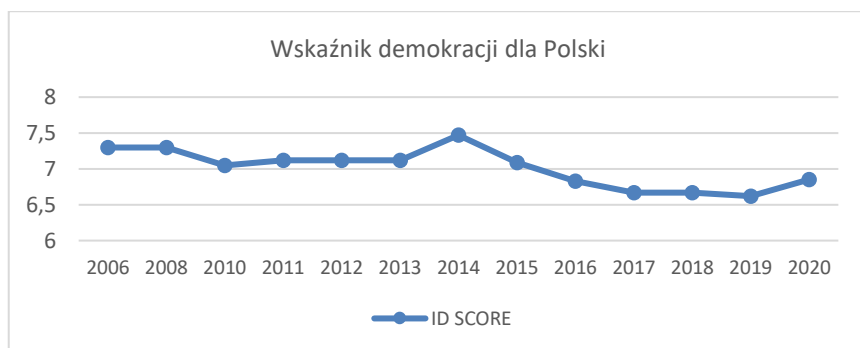
Przypomnijmy, że Indeks Demokracji dzieli państwa na cztery grupy: pełne i ułomne demokracje, hybrydowe i autorytarne reżimy. Zaklasyfikowanie państwa do pierwszych dwóch grup wypełnia kryteria dla uczestnictwa w wąskim korytarzu. W okresie 2006–2020 Polska spadła w rankingu ID o cztery miejsca (z 46. na 50.), także poziom demokracji w dziesięciostopniowej skali był oceniony niżej (7,3 w 2006 r., a 6,85 w 2020 r.). We wszystkich edycjach Polska była uznana jednak za ułomną demokrację, w miarę jednak bezpiecznie oddaloną od reżimów hybrydowych. Najwyżej w ww. rankingu Polska plasowała się w 2014 r. (na 40. miejscu) z poziomem 7,47, najniżej zaś w 2019 r. (57. miejsce i wynik 6,62). Najgorzej oceniane były kultura polityczna i funkcjonowanie rządu, najlepiej z kolei swobody obywatelskie i przebieg procesu wyborczego. Twórcy indeksu tłumaczyli nieco wyższy wynik Polski w raporcie z 2020 r. w kategorii kontroli społecznej „wzrostem poparcia dla demokracji i gotowością do udziału w legalnych demonstracjach, czego przejawem była fala antyrządowych protestów” (Democracy Index 2020). Można odczytywać ten punkt na plus na rzecz mobilizacji społecznej przeciw niektórym regulacjom forsowanym przez rząd.

Tabela 1. Wynik i miejsce Polski w Indeksie Demokracji w latach 2006, 2015, 2020

Table 1. The rating and place of Poland in the Democracy Index in 2006, 2015, 2020

Indeks Demokracji	2006		2015		2020		Zmiana (+/-) wyniku (miejsca) 2006–2015	Zmiana (+/-) wyniku (miejsca) 2015–2020
	wynik	miejsce	wynik	miejsce	wynik	miejsce		
Polska	7,3	46	7,09	48	6,85	50	+0,06 (-2)	-0,24 (-2)

Źródło: https://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_TABLE_2007_v3.pdf; <https://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf>; <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/democracy-index-2020.pdf>

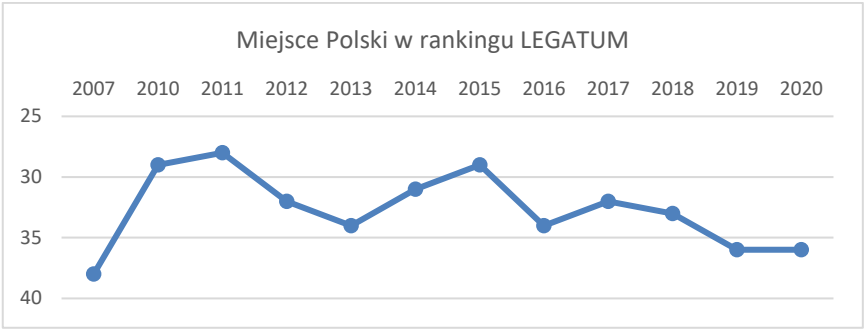

Wykres 1. Wynik Polski w Indeksie Demokracji w latach 2006–2020. Skala 1-10

Chart 1. The rating of Poland in the Democracy Index in 2006–2022. Scale 1-10

Źródło: https://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_TABLE_2007_v3.pdf; <https://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf>; <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/democracy-index-2020.pdf>

W indeksie Legatum Polska osiągnęła awans między 2007 a 2015 r. aż o 9 miejsc (największy skok z państw Europy Środkowo-Wschodniej). Z kolei w okresie 2015–2020 zanotowała spadek o 7 miejsc (również największy spadek z krajów Europy Środkowo-Wschodniej). Miejsce 36. w 2020 r. było jednak wciąż wyższe od pierwszego notowania w 2007 r., co potwierdzałoby utrzymywanie się w wąskim korytarzu. Według rankingu Legatum Polska osiąga najlepsze wyniki w kategoriach bezpieczeństwo oraz warunki życia, a największą poprawę w porównaniu z sytuacją sprzed dekady odnotowuje w dziedzinie środowiska naturalnego (<https://www.prosperity.com/globe#POL>). Najsłabiej wypada w obszarach kapitału społecznego, co przy słabszych wynikach jakości rządzenia, zwłaszcza po 2015 r., generuje zagrożenie dla stabilności poruszania się w wąskim korytarzu.

Wykres 2. Miejsce Polski w Indeksie Legatum w latach 2007–2020

Chart 2. The place of Poland in the Legatum Index in 2007–2020

Źródło: https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/2855
https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/2833
https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/2884
<https://li.com/reports/2017-legatum-prosperity-index/>
<https://li.com/reports/2018-legatum-prosperity-index/>
<https://li.com/reports/2019-legatum-prosperity-index/>
<https://li.com/reports/2020-legatum-prosperity-index/>

W Indeksie Niestabilności Państw Polska w latach 2006–2015 odnotowała poważny postęp w stabilności politycznej i w odporności na konflikty (awans aż o 38 miejsc!). Z kolei w latach 2015–2020 charakteryzował ją widoczny spadek (o 8 miejsc). W raporcie z 2021 r. Polska została zakwalifikowana do grupy stabilnych gospodarek (wyżej były grupy państw zrównoważonych i najbardziej zrównoważonych), co oznaczało jej pozostanie w wąskim korytarzu. Niżej oceniane kraje znajdowały się w grupach z ostrzeżeniami i alertami, co oznaczało ich funkcjonowanie jako Lewiatany papierowe lub despotyczne. W raporcie z 2021 r. Polska straciła kolejne punkty i pozycje w porównaniu do 2020 r. (<https://fragilestatesindex.org>), co przy dalszej takiej tendencji generuje poważne zagrożenia dla poskromionego dotąd Lewiatana.

Tabela 2. Miejsce Polski w Indeksie Niestabilności Państw w latach 2006–2020.

Im niższe miejsce, tym większa stabilność

Table 2. The place of Poland in the Fragile State Index in 2006–2020.

The lower place the greater stability.

Indeks Niestabilności Państw	2006	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Zmiana (+/-) miejsc 2006–2015	Zmiana (+/-) miejsc 2015–2020
Miejsce Polski	115	153	152	151	148	144	145	+38	-8

Źródło: <https://fragilestatesindex.org/data/>

Zmiany trendów w pozycji Polski i wynikach w poszczególnych kategoriach widać też w dwóch rankingach wolności. W Indeksie Wolności Człowieka Polska poprawiła i wynik, i miejsce między akcesją do UE a 2018 r., jednak tylko między 2015 a 2018 r. wynik i miejsce pogorszyły się (spadek o 10 miejsc). W przypadku Indeksu Wolności Gospodarczej Polska między 2008 a 2020 uzyskała awans aż o 37 miejsc. Trend rosnący występował od 2009 do 2016 r. Następnie do 2018 r. zauważalny był minimalny spadek. W indeksie w 2020 r. Polskę kwalifikowano nadal do grupy „umiarkowanie wolnej”, co było wciąż wynikiem oznaczającym poziom poskromionego Lewiatana. Przesunięcia wewnątrz wąskiego korytarza znacznie bardziej obrazuje jednak pierwszy z indeksów. Kategorie ochrony i bezpieczeństwa prawnego odwzorowują domenę siły państwa, z kolei miary wolności partii politycznych, stowarzyszeń, zgromadzeń czy mediów przydatne są do monitorowania siły społecznej.

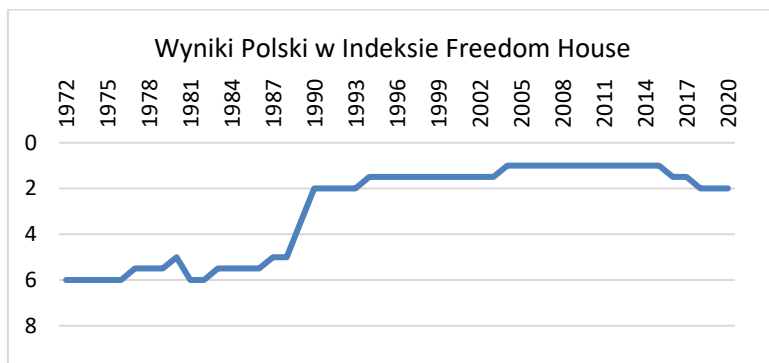
W pierwszym publikowanym zestawieniu Światowego Projektu Sprawiedliwości na rzecz Rządów Prawa z 2015 r. Polska zajmowała jeszcze 21. miejsce. W 2020 r. spadła na 28. Najgorzej wyglądała w tym zestawieniu kategoria ograniczeń działaniami rządu (pierwszy filar wąskiego korytarza), gdzie Polska spadła z 18. na 51. pozycję. Gorsze były też wyniki w kategorii otwartości rządu (spadek z 20. na 37. pozycję) (<https://worldjusticeproject.org>). Ranking Światowego Projektu Sprawiedliwości trudniej wykorzystywać w przypadku oceny drugiego filaru wąskiego korytarza (mobilizacji społecznej).

Instytut V-Dem, pokazujący zmiany we Wskaźniku Liberalnej Demokracji (LDI), w okresie 2010–2020 na pierwszych dwóch miejscach umieścił dwa kraje z Europy Środkowo-Wschodniej: Polskę i Węgry. Wynik Polski spadł w tym czasie z 0,83 (przy najwyższym przyjętym poziomie 1) do 0,49 (spadek o 0,34), co oznaczało spadek z demokracji liberalnej do demokracji elektoralnej. Drugie w tej klasyfikacji Węgry spadły w tym samym czasie o 0,32 (z 0,68 na 0,37), co oznaczało dla tego kraju spadek z demokracji elektoralnej do autokracji elektoralnej (<https://www.v-dem.net>). Można interpretować te wyniki w następujący sposób: kraje demokracji liberalnych stabilnie balansują wewnątrz wąskiego korytarza; kraje demokracji elektoralnych mają problem w stabilnym poruszaniu się w tej przestrzeni, z kolei spadek kraju do autokracji elektoralnej oznacza opuszczenie bezpiecznej strefy wąskiego korytarza i spadek z poziomu poskromionego Lewiatana.

Szczegółową analizę rankingu LDI w 2019 r. przeprowadził zespół badaczy Maerz i in. (2020). W przypadku Polski od 2015 r. widać gorsze oceny w czterech kategoriach: represyjność wobec społeczeństwa obywatelskiego; stronniczość mediów; wolność wypowiedzi w świecie akademickim i kultury oraz działania cenzury mediów rządowych. W przypadku

kluczowej kategorii – wolne i uczciwe wybory – załamanie widoczne jest w Polsce od 2018 r. (Maerz i in. 2020). Opierając się na wynikach LDI, można wnioskować, że Polska poruszała się w wąskim korytarzu, ale na jego granicy. Na tendencje w kierunku autokratyzacji Polski oraz Węgier zwracano uwagę także w kilku innych badaniach (Petrova, Pospieszna 2021; Ilonszki, Dudzińska 2021; Szczepański, Kalina 2019).

Ostatni z przywoływanych indeksów – Freedom House – koncentrujący się szczególnie na Europie Wschodniej (w raportach *Nations in transit*), w 2021 r. ocenił polską demokrację na 60%, co pozwoliło ją sklasyfikować jako „demokrację półkonsolidowaną” pomiędzy „demokracjami skonsolidowanymi” a „reżimami przejściowymi lub hybrydowymi” (<https://freedomhouse.org>). Zaklasyfikowanie Polski do kategorii demokracji oznaczało utrzymanie jej w wąskim korytarzu. Freedom House Index jest jednak jeszcze bardziej przydatny do obserwacji zmian w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w długim okresie. W latach 70. i 80. XX w. gospodarka w Polsce była centralnie planowana z minimalnym poziomem własności prywatnej. Nie jest więc zaskoczeniem, że Freedom House oceniał ją jako „niewolną”, choć zdarzały się wyjątki w tej ocenie w 1980 r. oraz 1987–1988, kiedy zakwalifikowano ją jako „częściowo wolną” (ze względu na powstanie NSZZ Solidarność i krótkie poszerzenie swobód obywatelskich). W latach 1990–1993 Polska osiągnęła poziom 2; w latach 1994–2003 1,5, w końcu od momentu wejścia do UE do 2015 najwyższy poziom 1. W 2020 r. Polska była nadal „wolna”, ale z wynikiem 2, co oznaczało, że przestała się stabilnie przesuwać wewnątrz wąskiego korytarza, jak to się działo przez ponad dekadę.

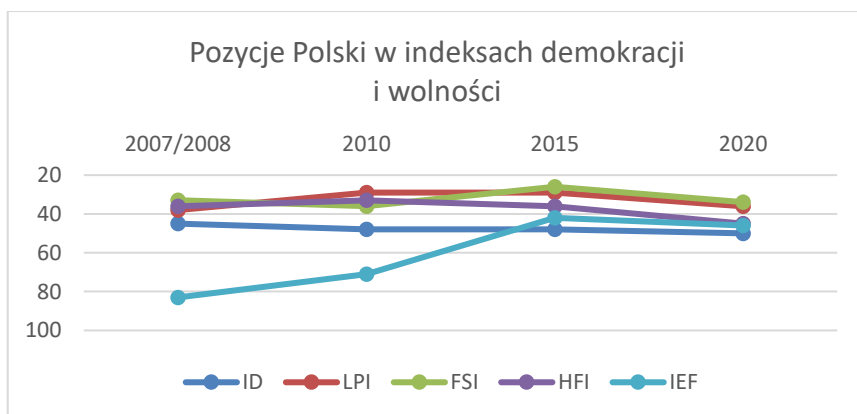
Wykres 3. Wyniki Indeksu Freedom House dla Polski w latach 1972–2020 (uśredniony wynik dla praw politycznych i swobód obywatelskich). Skala 1-7, im niższy wskaźnik, tym większa wolność)

Chart 3. The rating of Poland in the Freedom House Index in 1972–2020 (averaged rating for political rights and civil liberties. Scale 1–7, the lower score the greater freedom)

Źródło: <https://freedomhouse.org>

Konkluzje

W koncepcji A&R, aby wejść do wąskiego korytarza i utrzymać się w nim, jakość rządzenia i kapitał społeczny muszą pozostawać na wysokim poziomie. Publikowane niezależne raporty ośmiu różnych instytucji z różnych krajów wskazują na zagrożenia i postępy poszczególnych państw w obrębie tych dwóch filarów wąskiego korytarza. Indeksy te nie są doskonałe. Ich metodologia jest odmienna, ale przedstawiane w raportach wyniki nie różnią się zasadniczo w ocenie Polski. Szczególnie niewielkie różnice występują w ocenie jakości rządzenia. Zarówno spadek w rankingach, jak i spadek wartości poziomu siły państwa jest doskonale widoczny. Ujawnia się też brak osiągnięcia efektu Czerwonej Królowej².

Wykres 4. Porównanie miejsc Polski w indeksach: demokracji (ID), dobrobytu Legatum (LPI), stabilności (FSI), wolności człowieka (HFI) i wolności gospodarczej (IEF) w latach 2007/2008–2020

Chart 4. The comparison of Poland's places in the Democracy Index (ID), the Legatum Prosperity Index (LPI), the Fragile State Index (FSI), the Human Freedom Index (HFI) and the Index of Economic Freedom (IEF) in 2007/2008–2020

Źródło: <https://fragilestatesindex.org/data/>; <https://li.com/reports/>; <https://www.cato.org/sites/cato.org>; <https://www.heritage.org/index>; <https://www.economist.com>

Znacznie większe różnice występują w indeksach w ocenie kapitału społecznego i roli kontrolnej społeczeństwa nad działaniami rządu. Niska pozycja Polski w tej kategorii w części rankingów (zwłaszcza

² Efekt Czerwonej Królowej widoczny był jeszcze przed zmianami politycznymi w 2015 r. Już w pracy zbiorowej z 2013 r. *Jakość rządzenia w Polsce* pod red. J. Wilkina wielu autorów zwracało na to uwagę. Część umieszczonych w zbiorze tekstów dotyczyła właśnie jakości ładu politycznego i społecznego, kryteriów oceny tej jakości oraz związków między demokracją a rynkiem, gospodarką a społeczeństwem obywatelskim.

w indeksie Legatum) jest zastanawiająca. W ocenie działań społecznych nadzorujących rząd publikowane indeksy powinny być uzupełnione np. danymi o liczbie działających organizacji pozarządowych (lokalnych i międzynarodowych). Można też wskazywać na długookresowe bodźce przemian i poprawy świadomości społecznej, jak np.: przez wpływ edukacji, wykorzystując do tego HDI: Wskaźnik Rozwoju Społecznego (<http://hdr.undp.org>). W przypadku działań mediów i stopnia ich ograniczania przez władzę szczegółowe pomiary przedstawiane są w Indeksie Wolności Mediów. Spadki Polski w tym indeksie w latach 2015–2021 były dramatyczne (<https://rsf.org/en/ranking>). W końcu liczyć się też powinna bezpośrednia kontrola społeczna działań rządów poprzez szczegółowo odnotowywane protesty społeczne. Obok wyborów jest to najbardziej bezpośrednia metoda nacisku na rządzących (Acemoglu, Robinson 2019: 49). Protesty nie muszą wcale stanowić zagrożenia dla demokracji. Mogą natomiast, w pewnych sytuacjach, ułatwiać demokratyczną konsolidację. Dzieje się tak, gdy protestu używa się jako środka do artykułowania żądań mających za cel reformę systemu, a nie jako metody kwestionowania prawomocności ustroju (Eckstein, Gurr 1975: 452). W demokracji protest jest akceptowany jako uzasadniona metoda wyrazu publicznego niezadowolenia lub publicznego dialogu z władzami, zwłaszcza kiedy jest koordynowany przez legalne organizacje i wyrażany przez różnorodne gremia.

Liczba protestów, ich intensywność, masowość, a nawet długość to kategorie słabo mierzalne, niewiele instytucji je rejestruje, a jeśli już, to robią to niedokładnie (<https://carnegieendowment.org>). W ostatnich pięciu latach w Polsce liczba protestujących w największych demonstracjach wynosiła kilkakrotnie nawet ponad 100 tys. (październik 2016; lipiec 2017; październik–listopad 2020). Można przyjąć, że ta masowość protestów pomagała w utrzymaniu się Polski w wąskim korytarzu. Protest jest mocnym argumentem na rzecz kontroli rządu. Ocena tych protestów i ich skutków wymaga jednak dalszych szczegółowych pomiarów, a zwłaszcza oceny ich wpływu na zmianę decyzji rządów, np. wycofania się lub nie z kwestionowanych przez manifestujących decyzji, rozpisania nowych wyborów itp.

Oceny Polski w kluczowych kategoriach: stabilność polityczna, skuteczność rządu, a zwłaszcza praworządność od połowy lat 90. do 2015 r. były bardzo optymistyczne. Można mówić nawet o długotrwałej obiecującej tendencji. Na podstawie szczegółowych raportów należy przyjąć, że wejście do wąskiego korytarza było procesem, a akcesja do UE – jego ukoronowaniem. W pierwszych dziesięciu latach członkostwa sprawdzała się w Polsce polityka spójności UE, której częścią było włączanie

i angażowanie społeczeństwa do wdrażania polityki dobrego rządzenia (*good governance*) (Wilkin, Kargol-Wasiluk, Zalesko 2019: 674).

Od 2015 r. zaczęły jednak szwankować podstawowe kategorie państwa prawa. Działania rządu doprowadzały do wzrostu oporu obywatelskiego. Był to często jedyny sposób na uzyskanie wpływu na decydentów w okresie pomiędzy wyborami. Dlatego w ocenie przywoływanych indeksów Polska utrzymuje się blisko granicy wąskiego korytarza. Jest zagrożona opuszczeniem tej bezpiecznej przestrzeni. Zaczyna bowiem być kwestionowane przez rząd i partię rządzącą międzynarodowe zabezpieczenie instytucjonalne, które gwarantuje UE.

W drugiej połowie drugiej dekady XXI w. pojawiły się trudności w utrzymaniu się Polski na ścieżce wąskiego korytarza. Problemy z praworządnością oznaczały, że bycie w nim stało się zagrożone. A&R nie podali konkretnych kryteriów, za pomocą których można precyzyjnie określić, kiedy państwo wypada z przestrzeni między władzą rządu a jego kontrolą przez społeczeństwo, jednak dzięki wskaźnikom demokracji, wolności i praworządności możemy zaobserwować, że przy braku odwrócenia tendencji poskromiony Lewiatan może zostać w każdej chwili zastąpiony papierowym, tekturowym, realnym lub despotycznym. Dalsze badania nad specjalnym, dostosowanym do parametrów wąskiego korytarza modelem powinny być prowadzone po to, by wcześniej reagować na wahania w funkcjonowaniu rządów i społeczeństw wewnątrz stabilnej przestrzeni. Bez takich dodatkowych mechanizmów sprawdzających, z którymi liczyliby się decydenci, a społeczeństwo byłoby informowane na bieżąco, spadki państwa w rankingach do niższych kategorii czy grup mogą być bardziej gwałtowne.

Literatura

- Acemoglu D., 2009, *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press, Princeton.
- Acemoglu D., Robinson, J.A., 2006, *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Acemoglu D., Robinson J.A., 2012, *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, Crown, New York.
- Acemoglu D., Robinson, J.A., 2014, *Dlaczego narody przegrywają. Źródła władzy, pomyślności i ubóstwa*, Zysk i S-ka, Poznań.
- Acemoglu D., Robinson, J.A., 2016, *Paths to Inclusive Political Institutions* [w]: *Economic History of Warfare and State Formation*, red. J. Eloranta, E. Golson, A. Markevich, N. Wolf, Singapore, doi 10.1007/978-981-10-1605-9_1.
- Acemoglu D., Robinson J.A., 2019, *The Narrow Corridor. States, Societies and the Fate of Liberty*, Penguin Random House, London.

- Acemoglu D., Robinson, J.A., 2022, *Wąski korytarz. Państwa, społeczeństwa i losy wolności*, Zysk i S-ka, Poznań.
- Blanchard O.J., Froot K.A., Sachs J.D., 1994, *The Transition in Eastern Europe*, University of Chicago Press.
- Brada J.C., 1993, *The Transformation from Communism to Capitalism: How Far? How Fast?*, „Post Soviet Affairs”, nr 9(2).
- Coppedge M. i in., 2011, *Conceptualizing and Measuring Democracy: A New Approach*, „Perspectives on Politics”, nr 9(2).
- Commons J.R., 1931, *Institutional Economics*, „American Economic Review”, nr 21.
- David P., 1985, *Clio and the Economics of QWERTY*, „The American Economic Review”, nr 75(2).
- Dziesięć-Kozłowska J., 2010, *Market versus government in the light of the discussion about path dependence*, „Ekonomia i Prawo”, nr 6(1).
- Dziesięć-Kozłowska J., Matera R., 2021, *Institutions without Culture: On Daron Acemoglu and James Robinson's Theory of Economic Development*, „Journal of Economic Issues”, nr 55(3).
- Eckstein H., Gurr T.R., 1975, *Patterns of Authority: A Structural Basis for Political Inquiry*, New York, Wiley.
- Freedom House, 2021, *Country and Territory Ratings and Statuses, 1973–2021 Database*.
- Giebler H., Ruth S.P., Tanneberg D., 2018, *Why Choice Matters: Revisiting and Comparing Measures of Democracy*, „Politics and Governance”, nr 6(1).
- Henry M., 2014, *From Communism to Capitalism. Theory of Catastrophe*, Bloomsbury Publishing, London – New York.
- Hobbes T., 1954, *Lewiatan czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, PWN, Warszawa.
- Ilonszki G., Dudzińska A., 2021, *Opposition behaviour against the Third Wave of Autocratization: Hungary and Poland Compared*, *European Political Science*, doi: <https://doi.org/10.1057/s41304-021-00325>.
- Jakość rządzenia w Polsce. Jak ją badać, monitorować, poprawiać*, 2013, red. J. Wilkin, WN Scholar, Warszawa.
- Keseljovic A., 2013, *Why Indexes of Economic Freedom Cannot Be Sufficient Indicators of Economic Freedom and Future Economic Prosperity?*, „Research Paper Series – SSRN”.
- Lührmann A., Tanneberg M., Lindberg S.I., 2018, *Regimes of the World (RoW): Opening New Avenues for the Comparative Study of Political Regimes*, „Politics and Governance”, nr 6(1).
- Maerz S.F., Lührmann A., Hellmeier S., Grahn S., Lindberg S.I., 2020, *State of the World 2019: Autocratization Surges – Resistance Grows*, „Democratization”, nr 27 (6).
- North D.C., 1990, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge.
- North D.C., 2014, *Zrozumieć przemiany gospodarcze*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa.
- Petrova T., Pospieszna P., 2021, *Democracy Promotion in Times of Autocratization: The Case of Poland, 1989–2019*, „Post-Soviet Affairs”, doi: 10.1080/1060586X.2021.1975443.
- Puffert D.J., 2002, *Path Dependence in Spatial Networks: The Standardization of Railway Track Gauge*, „Explorations in Economic History”, nr 39(3).

- Sachs J.D., 1993, *Poland's Jump to the Market Economy*, MIT.
- Schweickert R. i in., 2013, *Large-Scale Transformation of Socio-Economic Institutions – Comparative Case Studies on CEECs. Interim Report*, „Working Paper”, nr 16, European Commission.
- Szczepański J., Kalina P., 2019, *The Road to Autocratization? Redefining Democracy in Poland*, „Studia Europejskie”, nr 23(3).
- Wilkin J., Kargol-Wasiluk A., Zalesko M., 2019, *Równowaga instytucjonalna – fundament równowagi gospodarczej*, „Ekonomista”, nr 6.

Netografia

<https://carnegieendowment.org>
<https://fragilestatesindex.org>
<https://freedomhouse.org>
<http://hdr.undp.org>
<https://rsf.org>
<https://worldjusticeproject.org>
<https://www.cato.org>
<https://www.economist.com>
<https://www.fraserinstitute.org>
<https://www.heritage.org>
<https://www.prosperity.com>
<https://www.v-dem.net>

The application of democracy and freedom indices in the assessment of country location in Acemoglu and Robinson's *Narrow Corridor*. A case study of Poland

Abstract

The aim of the article is to introduce Daron Acemoglu and James Robinson's theory of the Narrow Corridor – the space in which countries with governments that guarantee security and civil liberties and a society that can control too much government power are located. The paper also refers to the other theoretical concepts used by the aforementioned authors: the despotic, paper and shackled Leviathans and the Red Queen effect. In this paper, I examine whether the eight selected indices of democracy and freedom capture the measures needed to assess the quality of governance, the state of institutions and social capital in each country. As Acemoglu and Robinson did not define specific criteria for when a state enters and when it falls out of the Narrow Corridor, the indices of democracy and freedom were used to verify this process and assess its pillars. This can be done by observing trends in the rankings produced by the indicated institutions. The article will also examine how Poland's position in the rankings of democracy and freedom has changed in order to assess whether its functioning in the Narrow Corridor has been threatened.

Key words: Acemoglu and Robinson concept; Narrow Corridor; types of Leviathans; Red Queen effect, democracy and freedom indices, Poland in the narrow corridor